

פתיחה

בפרשת השבוע מספרת התורה על ירידת יעקב בעקבות יוסף למצרים, ועל כך שהקריב זבחים לא-להי אביו יצחק: "וַיֵּסַע יִשְׂרָאֵל וְכָל-אֲשֶׁר-לוֹ וַיָּבֹא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּזְבַּח זִבְחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק". רש"י (מו, א) פירש על פי המדרש, שהסיבה שזבח לאלוקי יצחק ולא לאלוקי אברהם היא, שאדם חייב לכבד את אביו יותר מאת סבו.

הרמב"ן (שם) חלק על רש"י, שהרי גם אם אדם צריך לכבד יותר את אביו, זאת לא סיבה לא להקריב בנוסף לאלוקי סבו. משום כך פירש, שהסיבה שיעקב הקריב דווקא לאלוקי יצחק היא, שיצחק מסמל את מידת הדין, וכיוון שיעקב ידע שעם ישראל אמור להיות בגלות במצרים ופחד שהגלות תתחיל בו ויהיו לו צרות - הקריב קורבנות כדי להשתיק את מידת הדין, ובלשונו:

"אבל הפסוק הזה יש בו סוד יגלו לנו אותו שם בבראשית רבה (צד, ה), כי כאשר בא יעקב לרדת מצרים ראה כי הגלות יתחיל בו ובזרעו ופחד, וזבח זבחים רבים לפחד אביו יצחק, שלא תהא מדת הדין מתוחה כנגדו. ועשה זה בבאר שבע שהוא בית תפלה לאבותיו, ומשם נטל רשות בלכתו לחרן."

אם כן כפי שראינו רש"י אומר, שיעקב הקריב לאלוקי יצחק כיוון שאדם חייב בכבוד אביו יותר מכבוד סבו. בעקבות כך נעסוק השבוע בשאלות: האם נכד חייב לכבד את סבו וסבתו. למי יש להקשיב כאשר האב מצווה דבר אחד, והסבא דבר שותר, והאם חובה לכבד את האחות הגדולה כפי שחייבים לכבד את האח הגדול.

כבוד הסבא

האם יש חובה לכבד את הסבא והסבתא? נחלקו הפוסקים:

א. **המהרי"ק** (ס' ל) טען שאין חובה כזאת. הוא כתב, שמצאנו הגמרא במסכת כתובות (ק"ג ע"א) לומדת מפסוקים שיש חובה לכבד אבא, אמא, אשת האב, אח גדול וכדומה, אבל לא מביאה פסוק לכך שיש חובה לכבד את הסבא - מוכח שאין חובה כזאת. בעקבות כך פסק, שאין עניין שהנכד יגיד קדיש על סבו יותר מסתם אדם אחר.

את דברי הגמרא ביבמות (סד ע"ב) האומרת שבני בנים הרי הם כבנים, ממנה אפשר להבין שכשם שהבן חייב לכבד את אביו, כך הנכד חייב לכבד את סבו, דחה המהרי"ק, שדין זה נאמר רק לעניין פריה ורביה, שיתכנו אופנים בהם יוצאים ידי חובת פרייה כאשר יש נכדים, אבל אין זה מחייב את הנכד לכבד את הסבא. ובלשונו:

"לפי הנראה לעניות דעתי, אין לבן הבן לומר קדיש בשביל זקנו יותר מאדם אחר, שהרי מצינו שאמירת הקדיש תלוי בחיוב הכבוד ולא מצינו בשום מקום שיתחייב, אלא בכבוד האב והאם ואשת אביו בחייו ובעל אימו בחייה ואחיו הגדול ומוכח להו מקראי, כדאמרין בכתובות פרק הנושא, אבל בן הבן בכבוד הזקן - זה לא מצינו בשום מקום."

סיוע נוסף למהרי"ק הביא **הגר"א** (יו"ד רמ, לג) מדברי הגמרא במכות (יב ע"א). הגמרא כותבת, שבמקרה בו אדם הרג את בנו בשגגה, מותר לבן בנו (נכדו) להיות גואל הדם ולהרוג אותו, אך אסור לאחיו של ההרוג (שהוא בנו של ההורג) להרוג את אביו. בביאור הטעם שמותר להרוג את סבו אך אסור את אביו ביאר **רש"י** (ד"ה אלא), שהבן חייב בכבוד אביו, אך הנכד לא חייב בכבוד סבו.

ב. **הרמ"א** (יו"ד רמ, כד) חלק על דברי המהרי"ק וסבר שיש חובה לכבד את הסבא, וכך פסקו **הב"ח** (שם) ו**הש"ך** (שם, כג). ראייה לדבריו הביא מדברי רש"י (שייטודו במדרש) שראינו בפתיחה. יעקב הקריב לא-להי יצחק כיוון שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד סבו, משמע שיש חובה לכבד את הסב, אמנם פחות מכבוד האב, אבל עדיין יש חובה¹.

כיצד יישב הרמ"א את הראייה למהרי"ק שראינו לעיל, שהנכד יכול לגאול את דם אביו ולהרוג את סבו? **השדי חמד** (כ, קכא) ו**רבי עקיבא איגר** (מח) תירצו, שהחובה לכבד את הסבא תלויה באבא. כלומר, כיוון שאדם לא רוצה שאביו יתבזה, מחייב הנכד לכבד את סבו כדי לא לפגוע באביו. ממילא בגמרא במכות שהאב מת - אין יותר חובה לכבד את הסבא ומותר להורגו. ובלשונו:

"והנה הראייה שהביא ממכות דף יב ע"א ראייה אלימתא (= חזקה) לכאורה, אך נעלם מהרב שהוכחה זו הוזכרה בכנסת יחזקאל ודחאה, דמה שחייב בכבוד אבי אביו הוא משום כבוד אביו, אם כן דווקא בחייו הוא חייב בכבודו, אבל לא לאחר מיתה וקל להבין."

ג. דעה שלישית מובאת ב**גר"א** (שם, לד) הסובר, שיש חובה לכבד את הסבא, אבל אך ורק כאשר מדובר באבא של האבא, אבל את האבא של האמא אין חובה לכבד. ראייה לדבריו הביא מהגמרא בסוטה (מט ע"א) המספרת, שרב אחא ביקש מנכדו רבי יעקב כוס מים, והוא סירב לתת לו בטענה שהוא בן של בתו, ומשום כך אינו חייב בכבודו (ועיין **בערוך השולחן** שם, מד).

כבוד האם וכבוד האב

כאשר האב מצווה את הבן לעשות דבר, והאם מצווה לעשות דבר הפוך, פוסקת הגמרא בכתובות (שם) שעל הבן להקשיב לאביו, כיוון שגם האם בכבוד האב, אך האב אינו מחייב בכבוד האם. במקרה בו ההורים מתגרשים, הבן יכול להקשיב לאם ולא לאב, כיוון שלאחר הגירושין האם אינה חייבת יותר בכבוד האב.

א. מה יהיה הדין כאשר האבא מצווה דבר אחד, והסבא מצווה דבר אחר? לכאורה לפי פסק הרמ"א שחובה לכבד את הסבא - יש להקשיב לסבא, כיוון שגם האבא וגם הנכד חייבים בכבודו, ואכן כך פסקו רבי **עקיבא איגר** (קידושין לא ע"ב).

¹ כיצד המהרי"ק יתמודד עם הקושיה מהמדרש? יש שתירצו, שראיית הרמ"א ייסודה במדרש, והמדרשים לא בהכרח באים ללמד הלכה. כמו כן יש להוסיף על פי דברי הרמב"ן (ספר הוויכוח) ועוד מפרשים, שלא חובה להקשיב לכל דברי המדרש. עוד יש שכתבו, שראיית המדרש נדחית מפני ראיית הגמרא במסכת מכות.

ב. **השבות יעקב** (ב, צד) חלק וסבר שבמקרה זה יש להקשיב לאב. בטעם הדבר נימק, שהבן חייב בכבוד האב והאם בצורה שווה, לכן כאשר הם מצווים עליו דברים הפוכים שייכת הסברא שהאם והבן שניהם חייבים בכבוד האב. לעומת זאת, הבן חייב בכבוד אביו יותר מאשר הוא חייב בכבוד סבו, לכן למרות העובדה שגם הבן וגם האב חייבים בכבוד הסבא - על הבן לציית לדברי האב.

כבוד האב והאחות הגדולים

הגמרא במסכת כתובות (קג ע"א) לומדת מהאות ו' של הפסוק בפרשת יתרו "כָּבֵד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמְךָ", שחובה לכבד גם את האב הגדול. נחלקו הפוסקים האם כמו שיש חובה לכבד את האב הגדול, כך חובה לכבד את האחות הגדולה. כמו כן נחלקו, האם יש חובה לכבד את האב הגדול, אך לא הגדול ביותר (שאינו הבכור):

א. בשו"ת **חלקת יעקב** (א, עו) סבר שאין חובה לכבדם, וכך פסק בשו"ת **הלכות קטנות** (סי' קכג). בטעם הדבר נימק החלקת יעקב, שהחובה לכבד את האב הגדול נובעת מכך שהוא יורש את ההורים, אבל שאר האחים שלא יורשים לא חייבים בכבודם. כך דייק גם מדברי הרמב"ם והשולחן ערוך, שכתבו שיש חובה לכבד את האב הגדול, ולא ציינו שיש חובה לכבד את האחות הגדולה.

את דברי רבי יהודה במדרש, הכותב שרחל נענשה ומתה בגיל צעיר כיוון שדיברה לפני לאה (כאשר יעקב התייעץ אם לעזוב את לבן), וממנו עולה שחובה לכבד את האחות הגדולה תירץ, ש:א. אין למדים הלכה מהמדרש. ב. רחל נענשה לא בגלל שלא כיבדה את לאה, אלא בגלל שביצתה אותה בכך שדיברה לפניו, והאיסור לבזות נהוג לא רק באחות הגדולה, אלא בכל אדם מבוגר. ובלשונו:

"שאלה: אם מחייב אדם לכבד את אחותו הגדולה. **תשובה:** לא ידעתי איך עלה על דעתך להוסיף על המצוות דבר שלא הוזכר כלל בש"ס בפוסקים. והא דאיתא במדרש למה מתה רחל תחילה רבי יהודה אמר מפני שדברה בפני אחותה, הנה מלבד שאין למידין הלכה מאגדה, בלאו הכי אין זה נכנס כלל בסוג חיוב כבוד, רק שהוא ביזוי לדבר בפני מי שגדול ממנו."

ב. **הברכי יוסף** (יו"ד רמ, כב) חלק על דבריהם, וסבר שיש לכבד גם את האחות הבכורה, וגם את האב או האחות הגדולים שאינם בכורים. בטעם הדבר שיש לכבד את האחות הבכורה כתב, שלמרות שלא כתבו בפירוש שיש לכבדה, בפשטות אין חילוק בין כבוד האב הבכור לאחות, וכמו שכתב **בספר חסידים** שיש חובה לכבד אשה זקנה, למרות שהגמרא דיברה על זקן.

בטעם הדבר שיש לכבד אחים גדולים גם אם הם לא בכורים כתב, שהרמב"ן נימק את טעם החובה לכבד את האב הגדול שההורים לא יתבזו. דהיינו, במקרה בו לא מכבדים את האב - ההורים מתבזים. סברא זו שייכת בין באב והבכור ובין בשאר האחים, שהרי בכולם ההורים לא רוצים שיתבזו - משום כך יש לכבד את כולם (עוד הוסיף, שכך משמע מדברי **האר"י**).

האב הגדול

אם כן, כפי שכותבת הגמרא במסכת כתובות - כולם מודים שאת האב הבכור יש לכבד. החובה לכבד את ההורים מדאורייתא לכולי עלמא, נחלקו הפוסקים האם כיבוד האב הגדול מדאורייתא. מדברי **המאירי** (שם ד"ה ח"ב) אפשר להבין שמדובר במצווה דרבנן, וכך פסק בפירוש **בספר חרדים** (מז, לב), אך רוב הפוסקים נקטו שמדובר בחובה דאורייתא.

כפי שראינו בעבר (כי תבוא שנה ה') בעקבות הראשונים נחלקו השולחן ערוך והרמ"א (יו"ד רמ, יח), האם חובה לכבד הורים רשעים. עם זאת, אין מחלוקת שבמקרה בו האב הגדול רשע אין חובה על האב הקטן לכבדו. נחלקו הפוסקים האם יש מקרים נוספים בהם אין חובה לכבד אב גדול:

א. לעיל ראינו את דברי רבי עקיבא איגר שנקט, שכאשר אביו של אדם נפטר - אין יותר חובה לכבד את הסבא, כיוון שהחובה לכבד את הסבא נובעת מכך שיש חובה לכבד את האבא. סברא דומה כתב **הרמב"ן** (השגות, שורש ב) כדי ליישב את קושיית הרמב"ם על **בעל הלכות גדולות**, מדוע לא מנה את החובה לכבד את האב בגדול בתוך מניין המצוות מדאורייתא.

הרמב"ן כתב לתרץ, שהחובה לכבד את האב הגדול כלולה בתוך החובה לכבד את האב והאם. דהיינו, הסיבה שיש לכבד את האב הגדול נובעת מרצון ההורים שבנם יהיה מכובד, ממילא אין למנות את מצוות כיבוד האב כמצווה נפרדת, אלא כחלק מהחובה לכבד את ההורים. השלכה לדין זה תהיה לאחר מיתת ההורים, שאין יותר חובה לכבד יותר את האב הגדול. ובלשונו:

"אבל אח"כ הגדול, חשבו הראשונים שאין המצווה כן אלא בחיי האבות, לפי שהוא גנאי להם שיתבזו תולדותם והם מצטערים בזה הרבה, ומנהג כל האנשים לייסר בניהם לנהוג כבוד בגדוליהם. וכן נראה שלא נתרבה בו"ו יתירה אלא כעין מה שנתרבה בעיקר התיבה, ואם כן חוזר אל כבוד האבות."

ב. מדברי הרמב"ם הבינו המפרשים אחרת. הגמרא אומרת, שאם אדם התחתן עם אשה נוספת לאחר שאשתו הקודמת נפטרה וכדומה, הבן מהנישואין הקודמים חייב לכבד את האשה החדשה כל עוד אביו בחיים, כיוון שאביו רוצה שהוא יכבדה, כך שבעצם החובה לכבדה נובעת מכך שיש עליו חובה לכבד את אביו².

כך פסק **הרמב"ם** (ממרים ו, טו), וכפי שעולה מלשונו, רק החובה לכבד את אשת האב תלויה בכך שאביו של אדם בחיים, אבל החובה לכבד את אחיו נוהגת תמיד. נראה שלהלכה נפסק כדעת הרמב"ם. ראשית כל, כי **השולחן ערוך** (רמ, כב) ציטט את לשונו, ושנית כי הרמב"ן לא בהכרח סובר שאין חובה לכבד את האב לאחר מיתת האב, והוא כתב את דבריו כדי לתרץ את דברי בעל הלכות גדולות וליישב את השגות הרמב"ם עליו.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² למרות שהחובה לכבד את אביו ואימו נוהג אף לאחר מיתתם (שו"ע יו"ד רמ, ט) (ולכן צריך לומר אבא הרינו כפרת משכבו וכדומה) מכל מקום החיוב לכבד את אשת האב לא ממש נחשב כמצוות כיבוד אביו, אלא כעשיית נחת רוח, ודבר זה אינו נוהג לאחר המיתה. יש שנתנו תירוץ אחר, שלאחר שהאב מת אין כבר קשר בינו לבין אשתו, ולכן ממילא כבר אין חובה לכבדה מצד זה שהיא אשת האב.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com